

ŞEYH SAFİYEDDİN ERDEBİLİ BUYRUĞU'NUN MUHTEVASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sıddık KORKMAZ*

Özet

Alevî – Bektâşi geleneğinin en önemli metinleri arasında *Buyruk*ların bulunduğu ve bu eserlerin tarikat lideri olan dede/babalar tarafından başucu kitapları olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu geleneğin en eski metni ve mezhebî tahrifatlara uğramamış olanı Kızılbaş Alevî ocaklarının bağlı olduğu Şeyh Safiyyeddin Erdebili'nin *Makâlâtı* olarak kabul edilebilir. Şah İsmail'in de dedesi olan Şeyh Safi'nin bu eseri araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarılmış, günümüz Türkçe alfabesine çevrilmiş ve okuyucunun istifadesine sunulmuştur. Eserin muhtevasının Ku'ran âyetleri, hadis metinleri ve ahlâkî tavsiyelerle örülü olarak tam bir İslam tasavvufu klasiği durumunda olduğunu görmekteyiz. Eserde yer alan belili başlı bölümler Kur'an âyetleri, Hz. Peygamber'in hadisleri, meşâyih'in kelimât ve ibareleri, zevâcir ve nesâyihle ilgili kelimât-ı mutlaka ve mensûrelerin tahkiklerinden oluşmakta ve şeyhin silsile ve nesebnâmesinden oluşmaktadır. Aşağıdaki çalışma eserin bazı ilgi çekici noktalarına işaret etmekle birlikte öteki mezhebî oluşumlarla benzeştiği ve ayrıştığı hususlara

Abstract

A Content Analysis of Shaikh Safi al-Din Ardabili's *Buyruk*

It is well-known to the researchers of History of Islamic Sects that the *Buyruks*, i.e. firmans are one of the most important texts of the Alawi-Bektashi tradition, having been used as the manuals by the *dedes/babas*, i.e., the Sufi order leaders. The oldest and most authentic one of such texts is the *Maqâlât* by Shaikh Safi al-Din Ardabili, the founder of the Kizilbash Alawi hearths. This work of Shaikh Safi, who is also the grandfather of Shah Ismâ'il, was recently unearthed and transliterated into the Latinized Turkish scripts, being made accessible to the Modern readers. One can describe the work as a Sufi classic in the fullest sense of the term because it is woven of the Qur'anic verses, the sayings of the Prophet and moral advices. Some certain chapters of the book are composed of the expositions and elucidations of Qur'anic verses, sayings of the Prophet, statements of the Sufi shaijhs, recommendations and admonitions in prose and poetry as well as the spiritual lineage of the shaijkh himself. This study is intended to address

* Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi skorkmaz@selcuk.edu.tr

işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Şeyh Safi, Mâkâlât, Buyruk, Kur'an, Hz. Peygamber, Ahiret, Şiilik, Tasavvuf.

some interesting and salient features of the work, laying a special emphasis on its characteristics similar to and different from the other sectarian entities.

Key words: Shaikh Safi, the *Maqâlât*, the *Buyruk*, the Qur'an, The Prophet, the Hereafter, Shiism, Sufism.

Giriş

Alevîlik-Bektâşiliğin yazılı kaynaklarına ulaşmaya yönelik çalışmaların son zamanlarda oldukça artmış olması sevindirici bir durumdur. Bu çalışmalardan üzerinde durulmayı ve incelenmeyi hak edenlerden birisi Prof. Dr. Sönmez Kutlu ve Dr. Nizamettin Parlak tarafından tahkik edilip neşredilen *Makâlât Şeyh Safi Buyruğu*'dur.¹ Aşağıdaki satırlarda bu eserin önemi, içeriği ve muhtevası hakkında bir takım bilgiler verilecektir. Eseri incelemeye geçmeden önce ifade edilmesi gereken başka bir husus daha vardır ki o da bu metni İsmail Kaygusuz'un da neşretmiş olduğudur. Söz konusu eseri biz henüz inceleyemedik ama iki neşir arasındaki benzerlik ve farklılıkların başka bir çalışmaya konu edilmesi gerektiğini belirtmemiz gerekmektedir.

Safevî tekkesinin kurucusu olan Şeyh Safi'nin eseri olan *Makâlât*, Erdebil Tekkesi'ne bağlı Kızılbaş Alevilerinin tarikat önderleri durumunda bulunan Dede/Baba'larının erkanlarında esas aldıkları *Buyruklar*'ının kaynağı olarak kabul edilmektedir. Şeyh Safi'nin görüşlerini bir araya toplayan bu eser, Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ı kadar önemli ve etkilidir. Çalışmayı yapanların yirmiyi aşkın elyazmasına ulaşmış olmaları, kitap üzerinde titizlikle durduklarını ve aslına ulaşmak için yoğun çaba sarf ettiklerini göstermektedir.

¹ Şeyh Safiyeddin Erdebili İshak İbni Cebrâil (650-735/1252-1334), *Makâlât Şeyh Safi Buyruğu*, Sad. Sönmez Kutlu - Nizamettin Parlak, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.

Kutlu ve Parlak tarafından hazırlanan eser bir önsöz, geniş bir mukaddime, altı bölüm, üç ek, sözlük ve *Makâlât*'ın metni ile birlikte mensûre kelimât, silsilenâme ve nesebnâme'nin aslının mikrofilm halindeki eklerinden oluşmaktadır. Eserin aslı Şeyh Safi'nin hayat hikayesini ve önemli fikirlerini bir araya toplayan Kızılbaş Aleviliğinin temel kaynaklarından İbnu'l-Bezzâz'ın *Safvetü's-Safâ* adlı eserinin dördüncü bölümünün XV. asırda *Kâşifu'l-Kulûb* adıyla Türkçeye çevirisinden oluşmaktadır. Yayınlanan çalışma *Safvetü's-Safâ*'nın ilk nüshalarını esas alması ve Anadolu'daki Kızılbaşlığın Türkçe kaynaklarından olması hasebiyle son derece önemlidir.

Günümüzdeki Alevilik-Bektâşilik üzerine yapılan çalışmaların genellikle tanımlayıcı-tasvir edici veya dönüştürücü-biçimlendirici metotlarla yürütüldüğü söylenebilir. Şeyh Safi'nin eseri üzerinde yapılan bu çalışmayı, tarikatın temel kaynaklarını ortaya koyma, bu yapının gerçek kimliği ile birlikte gün yüzüne çıkarılmasına katkıda bulunma ve gerçeğin tezahürüne hizmet sadedinde ele almak gerekmektedir. Alevî-Bektâşi çevrelerin, politik gerekçelerle bir çok hesap ve kitaba alet edilip, çeşitli yönlendirmelere maruz kalmaları bu çalışma karşısında itiyatlı bir tutum sergileyip, bu çalışma hakkında da bazı şüpheleri dile getirmelerine yol açabilir. Ancak eser incelendiğinde böyle bir tereddüdün yersiz olduğu kendiliğinden görülecek ve hakikati dile getirmenin güçlüğü'nün bir örneğine şahitlik edilecektir.

Çalışmada Şeyh Safi *Buyruğu*'nun Safevî devletinin kuruluşu sürecinde ne şekilde mezhebî bir tahrifata uğradığı ve Şiileştirildiği, geniş bir tablo halinde verilmiştir. Ortaya konulan verileri takip ederek bu eserin zaman içinde, özellikle Kâtib Nişâti ve Ebu'l-Feth Hüseyinî tarafından ne şekilde müdahalelerin yapıldığı ve eserin aslından uzaklaştırıldığını izlemek mümkündür.² Şiî unsurların esere dahil edilmesine ve Şîa'nın sahabe hakkındaki kanaatinin esere yansıtılmasına örnek olarak aşağıdaki cümleler verilebilir. İlk *Safvetü's-Safâ* yazmalarında, Şeyh Safi'ye yöneltilen bir soruya şu şekilde cevap verdiği aktarılmaktadır: "Biz sahabenin mezhebindeyiz;

² *Buyruk*, çalışmanın mukaddime bölümü ve özellikle s. 92-96.

onlardan dördünü de severiz; dördüne de dua ederiz. Ruhsat yolunu değil, azimet yolunu tutarız." Bu ifadeler, daha sonraki nüshalarda: "Şeyhe mezhebini sordular; dedi ki: Allah'ın salât-ü selâmı ona olsun, Peygamber; "Sen bana, Musa'ya Hârûn ne menzildeyse, o menzildesin" buyurdu; "O'nun ve selam onlara, Ma'sum evlâdının mezhebindeyiz; onlara şiddet, musibet zamanlarında yardımcılara dostuz; düşmanlarına, zulmedenlerine düşmanız; mezheplerden hangisi daha çetin ve ihtiyâta daha yakınsa onu seçeriz." şeklinde değiştirilmiştir.³

Eserin tarihi süreç içinde geçirdiği evreler bir yana, elimizdeki ve gerçeğine en uygun olduğunu düşündüğümüz kitabın aslını teşkil eden Şeyh Safî *Buyruğu* altı bölümden oluşmaktadır. Bunlar: Kelâm-ı Kadîm'in âyetlerinin tahkikleri, Hz. Peygamber'in hadislerinin tahkikleri, meşâyih'in kelimât ve ibarelerinin tahkikleri, meşâyih beyitlerinin tahkikleri, zevâcir ve nesâyih'la ilgili kelimât-ı mutlaka ve kelimât-ı mensûrelerdir. Ayrıca eserin sonunda, Şeyh Safî'nin silsilesi, şecere ve nesebnâmesi de yer almaktadır.

Eserde yer alan âyet - hadis yorumları ve ahlâkî tavsiyelerden bazılarının üzerinde durarak, bazen de kıyaslamalar yaparak, muhtevası üzerinde biraz daha derinleşmek istiyoruz.

Âyet Yorumları

Günümüzde kimi çevrelerin Aleviliği ısrarla İslam dışında görmek isteme gayretlerinin olduğu maalesef bilinmektedir. Bu iddiaların geçersizliğine örnek olması bakımından eserde yorumu yapılan bazı âyet metinlerine özellikle değinmek gerekmektedir. Eserde yer alan Kelâmullah Âyetlerinin tahkiki bölümü bu gerçeğin örnekleri ile doludur ve Şeyh Safî'nin açıklamasını yaptığı yerler burada zikredilemeyecek kadar fazladır.⁴

³ *Buyruk*, s. 92-96.

⁴ Örnek olarak bkz: Yunus 10/64, En'âm, 6/153, Necm, 53/43, A'râf, 7/99) Kehf, 18/110, Bakara, 2/284, Fecr, 89/27-30, 'Ankebût, 29/45, Hacc, 22/74, 'Abese, 80/34-35, Tevbe, 9/111, Ahzâb, 33/72, Nisâ, 4/28, Âl-i İmrân, 3/191.

Kelâmullah Âyetlerinin tahkiki bölümünün ikinci faslında Fevâyid başlığı adında bazı âyetler zikredilir. Bunlardan birisi "Güzel söz, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan bir ağaç gibidir"⁵ mealinde olmaktadır. Âyette geçen güzel söz: "Kelime-i Lâ ilâhe illallah" olarak tanımlanır. İnsanın Allah'ı anması durumunda, şeytanın vesvesesinin kalplerden çıkıp gideceğine vurgu yapılır.⁶ Burada üzerinde durulan husus, inanç ilkelerine dair bir tartışma yapmaktan ziyade, zaten iman etmiş bir müminin imanını daha kuvvetli hale getirmesi meselesidir.

Şeyh Safî'nin, Kelâmullah Âyetlerinin tahkiki bölümünde yapmış olduğu yorumları tamamen kendine özgü ve özellikle Şii'likten uzaktır. Mesela Şii çevrelerce "Tebliğ Âyeti" olarak bilinen "Ey elçil! Rabb'inden sana indirileni duyur. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini duyurmamış olursun."⁷ mealindeki âyet, Şia'nın imâmet fikrinin ispatı açısından sıkça öne sürdükleri delillerden birisidir.⁸ Böyle olmasına karşın Safî, bu yorumlara yer vermez.⁹ Ona göre bu ayetin manasını tefsir eden Mevlânâ eş-Şehîd Kadı Cemaleddin Erdebili müfessirlerin tefsiri gibi açıklamış ve isabet etmiştir. Buna ilaveten kendisi, Allah'ın Peygamber'e verdiği şeyi halka ulaştırması şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kendisi dahi gelen emirlere uymakla mükelleftir. Eğer bu emirlere uymayacak olursa elçilik görevini yapmamış olacaktır. Şeyh'in bu yorumlarını meclisinde bulunanlar da beğenmiş ve tasdik etmişlerdir. Eser'de, Şeyh'in bu yorumunu tasdik ve Hz. Peygamber'i övgü için şu mealde bir beyit nakledilmektedir:¹⁰

⁵ İbrahim, 14/24.

⁶ *Buyruk*, s. 133-134.

⁷ Mâide, 5/67.

⁸ el-Fazl b. Şâzân el-Ezdi en-Nisâburî (260/873), *el-İzâh*, thk. Celaleddin el-Hüseynî el-Urmevî, nşr. Dânişgâhı Tahran, Tahran 1395/1975, 199-200; İbn Bâbeveyh el-Kummi, Ali b. Hüseyn (329/940), *el-İmâme ve't-Tabsıra mine'l-Hayra*, thk. Medresüt'l-imâm el-Mehdî, Dâru'l-Murtazâ, Kum 1985, 3-4.

⁹ *Buyruk*, s. 132.

¹⁰ *Buyruk*, s. 132.

*Konuştüğunda bütün güzel sözleri söyler,
Sustuğunda ise bütün güzelliğini sunar.*

Tebliğ Âyeti'nin tefsirine Şii kaynaklardan baktığımızda Şeyh Safi'nin yorumlarının dışında bambaşka bir anlayışla ile karşılaşıyoruz. Şia'ya göre Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e Ali'yi kendi yerine geçirmesini, halka hükmetmek için seçmesini ve insanlara onun velâyet makamını bildirmesini emretmiştir. Ama Hz. Peygamber halkın, bu hareketinin amcası oğlu Hz. Ali'ye karşı ilgisinden kaynaklandığını düşünmelerinden ve bu yüzden kendisini eleştirmelerinden çekinmiştir. Nihayet "Ey Elçi! Rabbinden sana - Ali b. Ebî Tâlib hakkında - indirilene tebliğ et. Eğer (bu görevi) yapmayacak olursan, O'nun elçiliğini tebliğ etmemiş olursun"¹¹ âyeti gelmiştir. Bu emri aldıktan sonra da Hz. Peygamber, Gadir-i Hum günü Ali'nin velâyetini ve halifeliğini ilan etmiştir.¹² Şeyh Safi'nin yorumlarında ise böyle bir bakış açısı bulunmamaktadır.

Hadis Yorumları

Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerin yorumuna ilave olarak *Buyruk* metninde, özellikle sufi çevrelerde yaygın olan hadislerden bir çoğu da yer almaktadır. Eserde zikredilen hadislerin kaynaklarına göz atıldığında, Şeyh'in geniş bir kültüre sahip olduğuna şahit olunmaktadır.¹³ Söz gelimi Hz. Peygamber'e izafe edilen: "Fakirlik

¹¹ Mâide, 5/67.

¹² el-Fazl b. Şazân, *el-İzâh*, 199-200; İbn Bâbeveyh, *el-İmâme ve't-Tabıra*, 3-4; Allâme Mutaza Askerî, *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri*, Kevser Yayınları, İstanbul 2005, I/509 vd.

¹³ Bu hadis metinlerinin bazılarının kaynakları şunlardır: el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre (256/870), *Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, II. Baskı İstanbul 1992, III/88, 89; II/242-43; el-Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/875), *es-Sahîh*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992, I/131; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (297/909), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992, IV/588-89; en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. 'Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr (303/915), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992, VII/61; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İhyâu Ulûmiddîn*, çev., A. Serdaroğlu, İstanbul 1975; Dâru'l-Hayr, IV. Baskı Beyrut 1977, II/160; es-Sühreverdî, Ömer b. Muhammed (632/1234), *Avârif*, çev., Hasan Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul 1990, II/870; İbn Teymiye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdulhalim (728/1328), *Mecmû'u'l-Fetevâ*, cem ve tertip:

benim övünç kaynağımdır."¹⁴ mealindeki ifadeler çok mantıklı bir bakış açısıyla yorumlanır. Hadis metni parasız pulsuz kalmak ve dilencilik yapmak anlamında değil, zâhitlik olarak tefsir edilir. Metnin yorumuna nefsin hazlarından vazgeçmesi ve insanın kalbinde Allah sevgisinden başka bir şeyin kalmaması anlamı da yüklenmektedir. Şeyh'in dervişlere dilencilik yapmayı yasakladığı ve başkalarından yardım kabul etmemeyi tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. "Fakir, Allah yolunda iki dünyadan da vazgeçendir, nefsinin hazlardan temizleyendir. Bir kimsede Allah sevgisinden başka, nefis ve hazlarından bir parça kalmaz ise işte o kimse gerçek anlamda fakir olur. İşte bu yüzden Hz. Peygamber ona "benim fakirliğim" demiştir. Böyle birisinin fakirliği kendi nefesine göredir. Aslında o kimse Allah katında zengindir." sözleri son derece açıktır.¹⁵

Eserdeki Hz. Peygamber'in hadisleri üzerine soru-cevap kısmında Şeyh Safî bazı âyetlere de yer vererek bir takım açıklamalarda bulunur. Ele aldığı hadislerden birisi: "Kendini bilen, Rabbini bilir."¹⁶ metnidir. Bu söz ile kastedilen şeyin, nefsinin ayıplarına muttali olan kimsenin, onun ıslahına yönelerek Rabbine teveccüh etmesi olduğunu belirtir. Bu görüşlerini bir misal ile açıklayarak bir kimsenin üzerinde pislik görmesi durumunda, onun temizliği ile meşgul olacağına ve sonunda o pislikten kurtulacağına işaret eder. Aynı şekilde nefsinin kirli duygu ve düşüncelerden arındıran kimsenin Hak Teâlâ'nın azabından kurtulacağına, böyle birisinin durumunun, tuzaktan kurtulup da uçup giden kuşa benzediğine işaret eder.¹⁷

Şeyh Safî, eserin "Ehâdis-i Nebeviyye Tahkikâtı" başlığı ile yer aldığı ikinci bölümünün birinci kısmındaki hadislerin açıklandığı bölümünde, sahih hadis kaynakları olarak bilenen metinlere çokça referanslar bulunmaktadır. Bununla birlikte Peygamber sevgisini

Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-'Âsımî, 1-35, Riyad 1381/1382, XI/117; el-'Aclûnî, İsmâil b. Muhammed (1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs amme's-tehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*, IV. Baskı, Beyrut 1985, II/305.

¹⁴ İbn Teymiye, *Mecmû'ü'l-Fetevâ*, XI/117.

¹⁵ *Buyruk*, s. 175-176.

¹⁶ es-Sühreverdi, *Avârîf*, I/80.

¹⁷ *Buyruk*, s. 194-95.

lirik bir dille ele alarak bazı şiirlere yer verir. Bunun güzel örneklerinden birisi aşağıdaki beyitlerdir.¹⁸

*Ey Ay, Yesrib'den doğ! Doğuyu ve batıyı süsle
Çünkü Mina alanında Peygamberler şahına binek sensin.
Hatim'i saçınla kokulandır, dünyayı yüzünle aydınlat.
Cennetin burcundan başını çıkar
Çünkü sen dünyayı süsleyen aysın.*

Hz. Peygamber'in hadisleri üzerine soru - cevap kısmında, Şeyh Safi'ye, Kader konusu ile ilişkili olan bir hadis sorulur. Hadis'e göre; "Saîd, annesinin karnında mutlu; şakî, annesinin karnında mutsuz olandır."¹⁹ buyrulmakta ve insanın saadet ve şekâveti anne karnında yazılmaktadır. Böyle birisine din telkin etmenin bir anlamı olmayacaktır. Şeyh'in bu hadis hakkındaki yorumu da başka bir hadis rivayeti ile yapılır: "Her çocuk İslam fitratı üzerine doğar, ancak ebeveyni onu Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir... Bu sahih bir dinin gayesidir; ama çoğu insanlar bunu bilmezler."²⁰ Şeyhin yorumuna göre kader konusunda her insan Müslüman olma şansına sahiptir. Ancak ailesi onun dinin ne olacağı konusunda etkili ve yönlendirici olmaktadır.²¹

Hz. Peygamber'in hadisleri ile ilgili bölümde, Şeyh Safi'ye sorulan sorulardan birisi de "Kim bir âlimle iki adım yürüse veya yanında iki kere oturursa ve ondan iki kelime dinlerse, Cennet ona vacip olur."²² metninin anlamıdır. Bu metnin ilme olan ihtimamı vurguladığını belirten Şeyh, âlimle kast edilen kimsenin de gönül ehli birisi olduğunu belirtir.

Eserde belirtildiğine göre Şeyh Safi'ye sorulan sorulardan birisi de bîatını bilgi ile alakalıdır. Buna göre Şeyh'e Hızır aleyhisselam'ın ilm-i bîatını olduğu, bundan dolayı bir gemiyi deldiği ve bir çocuğu

¹⁸ *Buyruk*, s. 175.

¹⁹ el-Müslim, *es-Sahîh*, III/2037.

²⁰ el-Buhârî, *es-Sahîh*, II/97.

²¹ *Buyruk*, s. 195-96.

²² *Buyruk*, s. 221.

öldürdüğü, şayet kendisinin de ilm-i bâtını var ise neden bir kimseyi öldürmediği sorulur. Şeyh bu soruya cevap olarak kendisinin Hz. Peygamber'in yolundan gittiğini beyan ederek karşılık verir.²³

Hz. Peygamber'in hadislerinin açıklandığı ve ele alınan metinlerin bazılarında örnekler verdiğimiz bölümde hâkim olan bakış açısı tamamıyla tasavvufî bir bakış açıdır. Burada kullanılan metinlerin çok azı sahih kaynaklarda zikredilen hadislerdir. Geriye kalan metinlerin çoğu zayıf kabul edilen hadislerdir. Tasavvuf kültüründe bu türden metinlere fazlasıyla yer verilmekte ve kullanılmasında bir sakınca görülmemektedir. Her ne kadar bazı sahih kabul edilen kaynaklarda görülsede Mürîşid-i kâmil ve mükemmil hakkında: "Allah her yüzyılın başında bu ümmete dinini yenileyecek bir kimse gönderir."²⁴ mealindeki hadîs buna örnek olarak verilebilir. Çünkü şeyhlik makamının dinî temelini oluşturması bakımından bu metin son derece elverişlidir.

Ahlâkî Tavsiyeler

Eserin "İnsanın Hâlâtı Üzerine Tahkikât" adlı bölümünde bir dervişin manevî yolculuğunda karşılaşacağı haller ve dikkat etmesi gereken hususlar üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede vakit, makâm, hâl, kabz ve bast, heybet ve üns, tevâcüd, vecd ve vücüd, cem ve tefrika, fenâ ve bekâ, gayb ve huzûr, sahv ve sükr, zevk ve şûrb, mahv ve isbat, setr ve tecellî, muhâzara, mükâşefe, müşâhade ve muâyene, levâyih, levâmi, ve tavâlî, bevâde ve hücûm, telvin ve temkin, kurb ve bu'd, şeriat, tarikat ve hakikat, nefes, havâtır, ilme'l-yakîn, 'ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn, vâridât, şâhid, nefis, rûh ve sırr gibi konuların açıklamalarına yer verilir. Bunlar arasında Vakit ile ilgili bahiste "süfinin ibnu'l-vakt" olduğuna, Kabz ve bast bölümünde "Müminin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağı arasındadır, dilediği gibi onu çevirir."²⁵ rivayetlerine yer verilir.

²³ *Buyruk*, s. 222-23.

²⁴ Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992, V/480.

²⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, IV/449.

İnsanın hâlâtı ile ilgili bölümdeki “Fenâ ve Bekâ” bahsinde hadis metni yer almakta ve "Ölmeden önce ölünüz!"²⁶ rivayetine yer verilmektedir. Şeriat, tarikat ve hakikat bahsinde, şeriat; Hak Tealâ'nın sözleri ile Hz. Peygamber'in getirdiği, tarikât; Hz. Peygamber'in fiilleri ve hakikât da; Hz. Peygamber'in hâli olarak tanımlanır. Ayrıca bu üçünün bir arada bulunmasının gerekliliğine vurgu yapılarak, birinden ayrı olamayacağı ifade edilir.²⁷

Eserin “Meşâyih Beyitlerinin Tahkiki” bölümünde, Mevlânâ Celâleddin, Evhadeddin Kirmânî, Feridüddin Attar, Fahreddin Irâkî, Şeyh Rûzbehânî, Şeyh Senâyî ve Hâkânî gibi şâir, filozof ve sûfilerin beyitlerine yer verilerek açıklamaları yapılır.

Eserin “Zevâcir ve Nesâyih” bölümünde bir sûfinin nefsinin terbiye edebilmesi için onu teşvik edici hikâye ve beyitlere yer verilir. Kimi zaman da bazı hadis metinlerinin nakilleri yapılır. "Lâ ilâhe illallah benim kalemdir. Kim kaleme sığırırsa, azabımdan emin olur."²⁸ mealindeki hadis bunlardan sadece birisidir.

İnsanın hâlâtı hakkındaki bölümdeki “Cem ve Tefrika”nın tahkiki konusunda bu iki kavramın ne anlama geldiğini açıklar. Şeyh Safî, bu iki kavramı ikiye ayırarak ne anlama geldiği hakkında bilgi verir. Bunlardan Tefrikanın; dünyevî tehlike ve bağılıklardan (havâtır-ı 'alâyıık-ı dünyevîye) ve cismânî engellerden ('avâyık-ı cismâniye) müteşekkil olduğunu bildirir. Bir kimsenin bunlardan kurtulup kendisinde topladığı zaman bunun cem olacağını ve bunun Cem'in birinci aşaması olduğunu belirterek açıklık getirir. Cem'in ikinci anlamının ise şahsın hüviyetinin gâib noktasına ulaştığında, yani beşerilik yönünden kurtulup sadece Hakk'a ulaşacak noktaya erişmekle gerçekleşeceğini belirtir. Cem'in bu aşamasını Hz. Peygamber'in Allah'ı zikretmekten dolayı meleklerle eş değere ulaşıldığı mealindeki hadiste anlatılan duruma benzetir ve hadis metnini nakleder: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki siz benim yanımda bulunduğunuz hal üzere zikretmeye

²⁶ el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II/384.

²⁷ *Buyruk*, s. 267-268.

²⁸ el-Muttakî, Ali b. Hasan, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut 1989, I/49.

devam ederseniz, sizinle melekler döşeklerinizin üzerinde ve yollarınızda musafaha ederler."²⁹ Fakat bu durumun irşad ve dini talimden alıkoyacağı endişesi ile her zaman için tasvip edilmeyecek bir durum olduğunu da vurgular.³⁰

Kitapta yer alan “Bazı Kelimâtı Mensûre” bölümünde dünyanın faniliği, ilahî aşkın güzelliği, helal rızık, izzet-i nefis sahibi olmak ve tasavvuf felsefesinin örneklerini içeren beyitler ve bunların açıklamaları bulunmaktadır. Eserin değişik nüshalarında yer alan “Mensûre Kelimât” bölümünde ise şeriat, tarikat ve hakikatin anlamı daha da açık hale getirilmektedir. Ehl-i tarikin amelleri, ehl-i hakikatin amelleri ve bunların açıklamalarının yer aldığı fasıllarda da edebe dair ahlâkî öğütler yer almaktadır. Şeyh Safi'nin soy kütüğü ile ilgili olarak verilen silsile ve nesebnâmede ise Şeyh'in ataları tartışmaya açık bir biçimde Hz. Ali'ye dayandırılmaktadır.

SONUÇ

Şeyh Safi'nin *Buyruğu*, mezhebî kaygılardan uzak, Müslümanların genelinin inancını yansıtan, içinde bulunduğu dönemin ve şartların etkisiyle oluşturulmuş tasavvufî bir eser görünümündedir. Eserde Ku'ran âyetleri, hadis metinleri, ahlâkî tavsiyeler, şiirler ve hikmetli sözler bolca yer almaktadır. Bu yönüyle sadece Alevî-Bektâşî çevrelere değil, Müslümanların geneline hitap eden bir özelliğe sahiptir. Hicrî 8. milâdî 14. üncü asır Türkçesini yansıtmaması bakımından farklı bir hususiyet taşımaktadır. Bu dili anlamak günümüz Türkçesini okuyan ve yazan bir okuyucu için çoğu zaman zahmetli olabilmektedir. Sonuç olarak özellikle Alevî-Bektâşî çevrelerin bu eser üzerinde durmalarını, ya bu eseri tahkik edenlerin veya bu konunun diğer uzmanlarının, onu daha sade bir Türkçe'ye çevirerek yeniden neşretmelerini beklediğimizi ifade etmeliyiz.

²⁹ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini (273/887), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992, II/1416.

³⁰ *Buyruk*, s. 250, 251.

KAYNAKÇA

- Allâme Mutaza Askerî, *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Sünnet Ekolleri*, Kevser Yayınları, İstanbul 2005.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992.
- el-'Aclûnî, İsmâil b. Muhammed (1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs amme's-tehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, IV. Baskı, Beyrut 1985.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre (256/870), *Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, II. Baskı İstanbul 1992.
- el-Fazl b. Şâzân el-Ezdî en-Nisâburî (260/873), *el-İzâh*, thk. Celaleddin el-Hüseyinî el-Urmevî, nşr. Dânişgâhı Tahran, Tahran 1395/1975.
- el-Muttakî, Ali b. Hasan, *Kenzu'l-Ummâl*, Beyrut 1989.
- el-Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/875), *es-Sahîh*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992.
- en-Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. 'Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr (303/915), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992.
- es-Sühreverdî, Ömer b. Muhammed (632/1234), *Avârif*, çev., Hasan Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul 1990.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (297/909), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İhyâu Ulûmiddîn*, çev., A. Serdaroğlu, İstanbul 1975; Dâru'l-Hayr, IV. Baskı Beyrut 1977.
- İbn Bâbeveyh el-Kummî, Ali b. Hüseyin (329/940), *el-İmâme ve't-Tabsıra mine'l-Hayra*, thk. Medresüt'l-imâm el-Mehdî, Dâru'l-Murtazâ, Kum 1985.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (273/887), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1992.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdulhalim (728/1328), *Mecmû'ü'l-Fetevâ*, cem ve tertip: Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-'Âsımî, 1-35, Riyad 1381/1382.

Şeyh Safiyyeddin Erdebili İshak İbni Cebrâil (650-735/1252-1334), *Makâlât Şeyh Safî Buyruğu*, Sad. Sönmez Kutlu - Nizamettin Parlak, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.